

MÖTLEMISÕHTU
VIIMSI RAAMATUKOGUS
26. VEEBRUAR 2020 KELL 18⁰⁰
KESTUS 1 TUND
III RAAMAT

TULGE MÖTLEMA.
VAJALIK KÄESOLEVA TEKSTI
LÄBILUGEMINE.

1 Kuna loomutäius seostub tunnete ja tegevustega ja 30
1. kuna neile saab osaks kiitus või laitus, juhul kui nad
on vabatahtlikud, kui aga vastu tahtmist, siis tuntakse kaa-
sa, mõnikord ka haletsetakse, siis on loomutäiuse uurija-
tel ilmselt vajalik määratleda seda, mis on vabatahtlik ja
mis mitte. Sama on kasulik ka seadusandjatele, kui asi
puudutab auavaldusi või karistusi. 35

Mis on vastu tahtmist, tundub juhtuvat sunni või tead- 1110a1
matuse läbi. Sunniviisiline on see, mille lähtealus on väl-
jaspool, ja sellisena ei lisa talle tegija või see, kellega mi-
dagi tehakse, omalt poolt midagi juurde, näiteks kui tuul
või inimesed, kellel on võim, midagi ära viivad.

Võib aga vaielda, kas see on vabatahtlik või mitte, kui
tehakse midagi hirmust veel suurema pahe ees või üllal
eesmärgil, näiteks kui türann käsib teha midagi inetut, 5
olles oma võimusesse võtnud vanemad ja lapsed, kes teo
kordasaatmise puhul pääseksid, vastasel juhul aga tape-
taks. Samamoodi juhtub ka tormi ajal asju üle parda hei-
tes. Keegi ei viska ju asju niisama vabatahtlikult ära, küll
aga iseenda ja kõigi teiste pääsemise pärast, kui mõistus 10
peas on. Seega on need segunenud tegevused, paistavad
aga rohkem vabatahtlikena — neid saab valida, siis kui
neid tehakse, kuid tegude eesmärk lähtub hetkevajadu-
sest. Vabatahtlikkusest ja vastu tahtmist tehtust tuleb rää-
kida seega sõltuvalt tegevushetkest⁷⁸. Kui inimene tegut-

15 seb vabatahtlikult, siis ka lähtealus, mis paneb liikmed selleks otstarbeks tegudes liikuma, on iseendas olemas. Kui lähtealus on aga iseendas, siis lähtub ka tegutsemine või mitetegutsemine iseendast — ja on seega vabatahtlik, kuigi võib esmapilgul tunduda, et on vastu tahtmist, sest keegi ei valiks ju iseenesest neid tegevusi.

20 Selliste tegude pärast saab mõnikord isegi kiita, kui inimesed taluvad midagi halba või vaevalist tähtsa ja ülla nimel, vastupidisel juhul aga laidetakse, sest taluda halvamat millegi pärast, mis pole üllas ega väärtline, iseloomustab kõlvatut inimest. Mõnel juhul ei saa osaks kiitus, vaid kaastunne, kui keegi teeb midagi, mida ei tule teha põhjusel, mis ületab inimloomuse vastupanu piiri ja mida keegi välja ei kannataks. Mõningateks tegudeks aga ilmselt ei tohi lasta end sundida, vaid tuleb pigem hinnates kannatuses surra. See, mis sundis Euripidese Alkmaionit ema tapma⁷⁹, paistab küll naeruväärsema. Mõnikord on raske otsustada, mida valida millise hinnaga ja mida mille nimel kannatada, aga veel raskem on jääda otsustuste juurde, sest üldiselt on see, mida arvatakse tulevat, vaevaline ja mida peale summitakse — eemalelõukav. See pärast saab kiitus ja lautus osaks vastavalt sellele, kas on sundust või ei ole.

1110b1 Milliseid tegusid tuleb nimetada pealesummituks? Üldiselt võttes sellised, mille põhjus on välises asjaoludes ja tegija ise mõju ei avalda. Mõned teod pole küll iseenesest vabatahtlikud, aga neid tuleb teatud hetkel ja millegi nimel valida ja lähtealus on tegutsejas — kuigi nad iseenesest pole vabatahtlikud, on nad siiski vabatahtlikud antud hetkel ja millegi nimel, või pigem paistavad vabatahtlikena. Need teod leiavad aset ju üksikjuhtumina ja on sellisena vabatahtlikud. Pole kerge otsustada, mida ja mille nimel tuleb valida, kuna üksikjuhtumite puhul on palju erinevusi.

Kui keegi ütleks, et nauditiavad ja üllad asjad mõjuvad pealesummituna — sundimine on ju väljastpoolt —, siis sel juhul on kõik pealesummitud, kuna nende pärast teevadki kõik kõike. Need, kes tegutsevad pealesummitult ja vastu tahtmist, teevad seda kannatades, kes aga naudinguga ja ülluse pärast — teevad naudinguga. On naeruväärne otsida põhjust välises asjaoludes, aga mitte enda langemises kergesti nende mõju alla, nagu lähtuksid üllad teod endast, inetud aga naudingutest. Seega paistab pealesummitus olevat see, mille lähtealus on väljaspool, samas kui see, kellele avaldatakse sundust, ise milleski kaasa ei mõjuta.

Kõik, mis on teadmatusest tehtud, pole vabatahtlik, vastu tahtmist tehtu on aga selline, mis toob kannatust ja on kahetsusväärne. Kui keegi tegi midagi teadmatusest, ise ei tunne aga teo pärast ebameeldivust, pole ta teinud vabatahtlikult seda, mida ei teadnud tegevat, aga ka mitte vastu tahtmist, kuna ta ei kannata tehtu pärast. Vastu tahtmist näib teadmatuse puhul tegutsevat see, kes kahetseb, ja olgu see, kes ei kahetse, mittevabatahtlik tegutseja, kuna ta on teistsugune. Ja kuna ta erineb, olgu tal parem ka oma nimi.

Erinevana paistab ka teadmatuse tõttu tegutsemine, võrreldes teadmatuses tegutsemisega. Mees, kes on purjus⁸⁰ või vihastunud, ei näi teadmatuse tõttu tegutsevat, vaid muul põhjusel, millest juttu oli: mitte et ta ei teaks, vaid et ta on teadmatuses.

Ükski rikunud loomusega inimene ei tea, mida oleks õige teha ja millest hoiduda ning sellesama eksituse tõttu muutuvad nad ebaõiglasteks ja täiesti pahelisteks. Vastu tahtmist tegutsemisest aga pole tavaks rääkida, kui keegi ei tea, mis kasulik on: valiku puhul ei põhjusta miteteadmine siis mitte vastu tahtmist, vaid kõlbamatut tegutsemist, ja ei tähenda mitte teadmatust terviku suhtes (selle eest

1111a1 laidetaks), vaid üksikasjade suhtes, mis oludes ja mille
kohal tegevus käib. Just sellest sõltub ka haletsus ja an-
deksandmine, kuna teadmatuses tegutseb inimene vastu
tahmist.

Ilmselt poleks nüüd paha üksikasju määratleda, milliseid ja kui palju neid on: seega, kes tegutseb, mida teeb, millelega seoses või millest sõltuvalt tegutseb, mõnikord ka mille abil, (näiteks millise vahendiga), mis eesmärgil (näiteks kellegi päästmiseks) ja mil viisil (näiteks rahulikult või raevukalt). Kellelgi ei saa ju küll kõik see teadmata olla, kui peast päris segi pole: selge, et teadmata pole see, kes tegutseb, sest see on ju ta ise. Teadmata võib jääda aga see, mida keegi teeb, näiteks kui inimesed ütlevad, et rääkides lipsas neil midagi suust või et ei teadnud, et sellest ei tohi rääkida, nagu Aischylos müsteeriumite puhul.⁸¹ Või et läks lihtsalt lendu nagu katapuldist, kuigi oli ainult näitamiseks mõeldud. Samuti võib mõni arvata, et poeg on ta vaenlane, nagu Merope⁸², või et lendulastud odal on ümar ots, või et kivi on pimss, või päästmiseks ravijooki andes hoopis tappa⁸³, või soovides rusikavõitlajate kombel kerge löögi anda, hoopis vigaseks lüüa. Kõigil nendel juhtudel on tegevus teadmatusega seotud ja inimene näis selle puhul tegutsevat vastu tahmist, kui ei teadnud esmajoones kõige tähtsamaid asju — kõige tähtsam aga näib olevat tegevuse tingimused ja eesmärk. Sellisest teadmatusest räägitakse, et ta on vastu tahmist, siis peab ka tegevus tekitama kurpust ja kahetsust.

Siis kui pealesunnitud või teadmata tegevus toimub vastu tahmist, näib vabatahtlik olevat see, mille lähtealus on tegutsejas endas, kes teab tegevuse üksikasju ja tingimusi. Ilmselt pole ka õige öelda, et viha või himu mõjul toimittakse vastu tahmist. Esiteks, mitte ükski teine elusolend ei tegutseks siis vabatahtlikult, ka lapsed mitte. Tei-

seks, kas me siis himu või viha mõjul ei teegi midagi vabatahtlikult, või teeme vabatahtlikult üllaid tegusid, inetuid aga vastu tahmist? Kas see pole naeruväärne, kui mõlemal on üks põhjus? Ilmselt on ka imeplik öelda, et vastu tahmist on need teod, mille poole peab püüdlema, näiteks mingi asja peale tuleb ju vihastada ja mõnda muud himustada, näiteks tervist ja teadmisi. Mis on vastu tahmist, näib kannatust toovad, kuid himudest lähtub ju nauding. Edasi, kui mingi eksitus tuleb kas arutlusloogika või viha tõttu, olles vastu tahmist, siis mis vahe seal on? Mõlemast tuleb hoiduda, tunded ilma loogilise aruteluta ei paista ju sugugi vähem inimlikud olevat, kui need inimese teod, mis tulevad vihast ja himudest — imeplik on neid pidada vastu tahmist olevateks.

2. Määratlenud selle, mis on vabatahtlik ja mis vastu tahmist, järgneb käsitus valiku kohta.⁸⁴ See näib lihtvat väga lähedalt loomutäitusega ja võimaldab tegudest paremini otsustada eetose üle. Valik paistab vabatahtlikuna, kuid pole päris sama, sest vabatahtlikkus on laiem. Nii lastele kui loomadelegi on vabatahtlikkus ühiseks omaduseks, valik aga mitte. Tegutsenist hetke mõjul võime nimetada küll vabatahtlikuks, kuid mitte valikust tulenevaks.

Need, kes räägivad valikust kui himust, vihast, soovist või mingist arvamusest, ei näi õigesti mõtlevat. Valik ei kuulu ju neile, kes loogiliselt ei arutle, küll aga kuulub himu ja viha. Ohjeldamatu inimene tegutseb küll himustades, kuid mitte valikut tehes, ohjeldatud inimene soovastu valikut tehes ja mitte himude mõjul. Himu vastandub valikule, himu himule mitte. Himu kuulub nauditava või kurvastava juurde, valik aga kurvastava või nauditava juurde ei kuulu. Viha on ta veel vähem, sest see, mis viha tõttu tehakse, näib kõige vähem valikust tulenevat. Aga ta

20 pole ka soov, kuigi paistab üsna lähedasena. Valik ei saa
ju kuuluda selle juurde, mis on võimatu: kui keegi ütleks
midagi sellist valivat, näiks ta ju rumalana, soov aga võib
võimatu juurde kuuluda, näiteks surematu olla. Soov võib
käia ka selle kohta, mida ise kuidagi ei saaks teha, näiteks
et mingi esineja⁸⁵ või sportlane võidaks. Keegi ei vali aga
25 neid asju, vaid sellist, millega arvab ise toime tulevat. Edasi,
soov kuulub pigem küll eesmärgi juurde, valik aga selle
juurde, mis eesmärgile viib. Näiteks soovime me olla ter-
ved, valime me aga seda, mille abil terved olla. Või soovi-
me olla õnnelikud ja räägime nii, aga ei sobi öelda, et me
30 valime seda. Üldiselt näib valik seostuvat meie võimuses
olevate asjadega.

Ta ei saa ka arvamus olla, sest arvamus puudutab ju
kõiki asju, ning igavest ja võimatut mitte vähem, kui meie
võimuses olevat. Seda eristatakse valelikkuse ja tõesuse
järgi, aga mitte halva ning hea järgi, valikut aga pigem vii-
maste järgi.

1112a1 Üldiselt ega keegi ei ütlegi, et arvamus on sama, mis
valik. Ja ega ta polegi, sest juhul kui valime hüve või pabe,
oleme sellised nagu olerne, arvamise puhul aga mitte. Me
valime, mida nendest võtta või vältida, aga arvame selle
kohta, mis ta on, kellele kasulik ja mil viisil — võtmist ja
5 vältimist me ei saa eriti arvata. Valikut kiidetakse siis, kui
ta käib selle kohta, mida peab eelistama või kui ta on
õige, arvamus aga, kui ta on tõene. Me valime, mille koh-
ta kõige paremini teame, et see on hea, arvata võime aga
ilma eriti teadmata. Nähtavasti pole need samad inime-
sed, kes on parimad valiku tegemisel ja kes arvamuses.
10 Mõned võivad arvamuses paremad olla, kuid pahelisuse
tõttu ei vali seda, mis peab. Pole mingit vahet, kas arva-
mus eelneb valikule või saadab seda, sest me ei jälgi seda,
vaid kas valik mingi arvamuslega kokku langeb.

Mis ta siis on ja missugune ta on, kui pole ükski eelmai-
nitute hulgas? Ta paistab küll vabatahtlikuna, kuid kõik
vabatahtlik pole valitav. Kas see on midagi, mis on eelne-
15 valt kaalutletud? Valik järgneb ju loogilisele arutelule ja lä-
himõrlemisele⁸⁶. Isegi nimetus näib osutavat sellele, et mi-
dagi eelistatakse teisele⁸⁷.

3. Kas me kaalutleme kõige üle ja kas kõike võib kaalu-
da, või on asju, mida ei kaalutleta⁸⁸? Kaalutlemiseks ei
tule ilmselt nimetada seda, mille üle kaalutleks rumal või
20 hull, vaid mille üle teeks seda mõistusega inimene. Igaviku
üle ei kaalutle keegi, näiteks kosmose üle, või et kujundi
drameeter ja külg pole üheplikkused. Samuti mitte ka lii-
kumise üle, mis leiab aset alati ühnmoodi, kas siis parata-
matusest või loomu pärast või mingil muul põhjusel,
25 näiteks pöörpäevrad või tähtede ilmumine; ka mitte asja-
de üle, mis juhtuvad kord üht, kord teistviisi, näiteks
põuad ja paduvihmad; ega ka mitte juhulike asjade üle,
nagu varanduse leidmine⁸⁹. Aga me ei kaalutle ka mitte
kõikide inimesega seotud asjade üle, näiteks ei kaalutle
ükski spartalane, kuidas sküüdid võiksid paremini riiki
juhtida⁹⁰ — ei leia ju midagi nendest asjadest aset meie
endi mõjul.

Kaalutlerne me aga selle üle, mis meisse puutub ja on
teostatav — need ongi ju järele jäänud, sest põhjusteks
peetaksegi loomust, paratamatust, juhusust, edasi aga mõis-
tust ja kõike inimesest sõltuvat. Iga inimene kaalutleb seda,
mida võib teoks teha, täpsete ja kindlapirilliste teadmiste
20 puhul kaalutlemist pole, näiteks tähtede puhul me ju ei
kahtle, kuidas neid tuleb kirjutada. Me kaalutleme aga
selle üle, mis leiab aset meist endast sõltuvalt, mitte aga
alati samal viisil, näiteks ravimise või rahaasjade üle, ja
teeme seda rohkem laevajuhimise kui spordiharjutuste
5 puhul, kui võrd esimese kohta teatakse vähem. Sama keh-

tib ka ülejäanud asjade puhul, eriti aga kunstioskuste puhul võrreldes teadmistega, kuna esimese puhul me kahtleme ju rohkem. Kaalutleda tuleb selle puhul, mis ikka enamasti toimub, kuid mille kulgemine pole päris selge, või kus on määramatus⁹¹. Tähtsate asjade puhul kaasame nõuandjaid ega pea iseendid küllalt usaldusväärsseteks otsustajateks.

Me kaalutleme mitte ainult eesmärkide, vaid ka selle saavutamise vahendite üle. Ei kaalutle ju arst, kas ta peaks ravima, ega kõnemees, kas peaks veenma, ega riigimees, kas peaks seaduslikkuse tagama, ega ka keegi muu selle üle, mis eesmärgiks on. Kui aga eesmärk on selge, vaatavad nad, mil viisil ja mille abil seda teostada. Ja kui paistab, et see võib aset leida mitmel viisil, siis uurivad, mille abil kõige kergemini ja paremini. Kui aga täidesaاتمiseks on üks viis, siis kuidas selle abil teostada ja mille abil seda teha, kuni nad jõuavad esmapõhjuseni, mis on leidmise käigus viimane. See, kes kaalutleb, paistab kõnealust nähtust uurivat ja analüüsiivat justnagu geomeetrist kujundit, mitte iga uurimine pole ilmselt aga kaalutlemine, näiteks matemaatika puhul, kuid iga kaalutlemine on uurimine ja mis on analüüsis viimane, saab toimumise juures esimeseks. Kui aga satutakse võimatu peale, loobutakse, näiteks kui on raha vaja, aga seda pole võimalik hankida. Kui jällegi asi paistab võimalikuna, asutakse selle teostamise juurde. Võimalik on see, mis leiab aset sõltuvalt meist endast, aga ka sõpradest sõltuvalt, mis on peaaegu nagu meist endast, kuna lähtealus on ju meis. Mõnikord uuritakse vahendeid, mõnikord nende kasutamist. Samuti ka ülejäanud asjade puhul: kord uuritakse, mille abil, kord — mil viisil, kord — mille tulemusel. Paistab seega, nagu öeldud, et inimene on tegude lähtealus, kaalutlemine puudutab ta enda tegevusi, tege-

vused aga võivad olla muu asja pärast, kuna kaalutletav ei saa olla eesmärk, vaid vahend selle saavutamiseks. See-ga ei saa ka üksikasjad selleks olla, näiteks, kas see on leib või kas see on küpsetatud, nagu peab — see kuulub meeleajju juurde. Kui kaalutleksime pidevalt, läheks see lõpmatuseni välja.

See, mida kaalutletakse ja mida valitakse, on sama, välja arvatud see, et valitu on juba kindel asi: valitu ongi kaalutlemise kaudu eelistuse saanud. Igaüks lakkab ju uurimast, kuidas peaks tegutsema, kui on lähtekoha isendasse tagasi viinud, või ennast juhtiva osa juurde⁹², sest see ongi, mis valib. See tuleb ilmsiks ka muistsete hinnrikide põhjal, mida Homeros kujutab: kuningad annavad ju rahvale teada, millise valiku nad on teinud. Valitu on siis meie kaalutlemisest ja püüdlusest sõltuv, sest me otsustame kaalutlemise alusel ja me püüdlused lähuvad kaalutlemisest.

4. Nagu öeldud, kuulub soov eesmärgi juurde, ühede-
le tundub ta kuuluvat hüve juurde, teistele — hüvena nä-
va juurde. Need, kes peavad soovitavat hüveks, peavad
nõustuma, et see, mida soovib inimene, kes ebaõige vali-
ku teeb, ei olegi soovitav (sest kui see oleks soovitav,
oleks ta ka hea, kuid võib ka juhtuda, et on halb). Need
aga, kes soovitavat peavad näivaks hüveks, peavad jällegi
nõustuma, et siis pole ta loomloomaselt soovitav, vaid iga-
ühetele nii, nagu ta näib. Ühetele näib aga hüvena üks,
teistele teine ja võib ka juhtuda, et vastupidine asi.

Kui selline läheneimine ei rahulda, kas siis tuleb öelda, et soovitavaks on üldine ja tõeale rajanev hüve, kuid iga-
ühete jaoks nii, nagu näib: eeskujuliku inimese jaoks tööli-
ne hüve, kõlvatu inimese puhul aga juhuslik, nagu ka